

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

**ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
ΜΕΣΟΓΑΙΑΣ & ΛΑΥΡΕΩΤΙΚΗΣ**

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ & ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ - 19004 ΣΠΑΤΑ ΑΤΤΙΚΗΣ

Τηλ: 210-6632687, fax: 210-6025101

Σάββατο 28 Ιανουαρίου 2006

ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

Πρὸς

Τοὺς εὐλαβεῖς Ἱεροψάλτες τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱ. Μητροπόλεως

Ἀγαπητοί μας ἱεροψάλτες,

ΚΑΛΗ ΚΑΙ ΕΥΛΟΓΗΜΕΝΗ ΧΡΟΝΙΑ!

Ὑστερα ἀπὸ ἐνάμιση χρόνο ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεώς μου στὴν Μητρόπολη Μεσογαίας καὶ Λαυρεωτικῆς, ἀφοῦ ἔχω γνωρίσει καὶ ἐπικοινωνήσει μὲ τοὺς περισσότερους σας καὶ ἔχοντας ἔτσι διαμορφώσει μίαν γενικευμένη ἄποψη γιὰ τὴν ψαλτική, τὴν κατάστασή της, τὶς ἀνάγκες της καὶ τὶς προοπτικὲς της στὴν ἐπαρχία μας, ἔχοντας ἐπίσης μοιρασθεῖ τοὺς συναφεῖς προβληματισμούς μου μὲ τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ συλλόγου σας, μοῦ δίνεται ἡ εὐκαιρία νὰ καταθέσω στὴν ἀγάπη σας βασικὲς θέσεις συμβατὲς καὶ μὲ τὴν δοκιμασμένη παράδοσή μας καὶ μὲ τὴν σημερινὴ πραγματικότητα.

Α) Κεντρικὸς ἄξονας τῆς Ὁρθόδοξης ζωῆς καὶ παραδόσεως τῆς ἀγίας μας Ἐκκλησίας εἶναι ἡ θεία λατρεία. Ἡ ζωὴ τοῦ πιστοῦ ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ἡ κοινωνία του μὲ τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἔκφραση τῆς κοινῆς λατρείας καὶ προσευχῆς καὶ ἡ τέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας καὶ τῶν ὑπολοίπων ἀκολουθιῶν ἔχουν μεγαλύτερη βαρῦτητα ἀπὸ τὸ κήρυγμα, ἀπὸ τὴν φιλανθρωπικὴ δράση, ἀπὸ τὴν διδασκαλία καὶ κατῆχηση, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν κατὰ μόνας προσευχή. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος ποὺ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ναοῦ ὁ ἱερέας ἐνδύεται τὰ ἄμφιά του, οἱ ἐκκλησιαστικοὶ διακονητὲς τὶς στολὲς τους καὶ οἱ ἱεροψάλτες τὸ ἀνάλογο ῥάσο τους.

Τὸ κομμάτι αὐτὸ τῆς πνευματικῆς ζωῆς ποὺ ὀνομάζεται θεία λατρεία δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιτελεσθεῖ δίχως τὴν συμμετοχὴ καὶ υπεύθυνη διακονία ὑμῶν τῶν ἱεροψαλτῶν. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἀποτελεῖ μόνον προνόμιο καὶ δικαίωμα γιὰ σᾶς, ἀλλὰ καὶ συνοδεύεται ἀπὸ κάποιες σημαντικὲς, ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, ὑποχρεώσεις.

Β) Ἡ Ἐκκλησία μας τοὺς ἱεροψάλτες τοὺς βλέπει ὡς κατώτερους κληρικούς, ὄχι ὡς καλλιτέχνες ἢ πολὺ περισσότερο μισθωτοὺς ἐπαγγελματίες. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ γιὰ τὴν διακονία τους χρειάζεται ἀπαραιτήτως νὰ ἔχει προσηγηθεῖ χειροθεσία ἀναγνώστου μὲ τριχοκουρία (Κανὼν ΛΓ' τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου, Πηδάλιον σ. 250-1) καὶ νὰ φοροῦν κατὰ τὴν τέλεση τῶν ἀκολουθιῶν ῥάσο.

Σύμφωνα μὲ τὸν γνωστὸ καθηγητὴ τῆς Λειτουργικῆς κ. Ἰωάννη Φουντούλη (ΣΥΛΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΝ, Εἰσαγωγικὸν σημείωμα ἔκδ. Ἰ. Μ. Σίμωνος Πέτρος Ἀγ. Ὅρους, 1996), «τὸ ἀναγινώσκειν καὶ ψάλλειν ἐπ' ἐκκλησίαις δίδεται καὶ ἀσκεῖται ὡς χάρισμα, μάλιστα ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως, αὕτη γὰρ ἐστὶ τάξις ἐκκλησιαστικῆ καὶ ἀρμονία» (Ἀποστολικαὶ Διαταγαὶ 3,11).

Γιὰ τοὺς λόγους αὐτούς, σᾶς νοιώθουμε ὡς ἀδελφοὺς μὲ τοὺς ὁποίους μοιραζόμαστε τὴν κλήση, τὴν ἱερωσύνη μας, τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας· σᾶς αἰσθανόμαστε ὡς συλλειτουργούς.

Γ) Τὸν ψάλτη δὲν τὸν καθιστᾷ ἱεροψάλτη τὸ πτυχίον του οὔτε τὸ διοριστήριό του ἀλλὰ ἡ ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως χορηγηθεῖσα σὲ αὐτὸν θεία χάρις. Αὐτὸ ἔχει ὡς συνέπεια νὰ ἔχει ἄμεση πνευματικὴ ἐξάρτηση, δηλαδὴ σχέση πνευματικῆς ὑπακοῆς, μὲ τὸν ἐπίσκοπο. Σημαίνει ἐπίσης ὅτι τὸ ἀνάλογο τοῦ ἀνατίθεται ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου· δὲν τὸ διεκδικεῖ οὔτε μὲ χρήματα οὔτε μὲ ἄλλα μέσα οὔτε μὲ δικαστικὲς ἀπειλὲς καὶ ἐκβιασμούς, ὅπως δυστυχῶς ἐνίοτε συμβαίνει.

Δ) Άμεση συνέπεια τῶν παραπάνω εἶναι ὅτι ὁ ἱεροψάλτης ὀφείλει νὰ κυριαρχεῖται ἀπὸ βαθειὰ πίστη καὶ ἐνάρετη ζωὴ· νὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ φόβο Θεοῦ καὶ εὐλάβεια. Προϋπόθεση τῆς διακονίας του εἶναι νὰ εἶναι φιλακόλουθος καὶ ταπεινός. Τὸ ἦθος του πρέπει νὰ εἶναι ἠλεγμένο, ὅπως καὶ τῶν κληρικῶν μας. Ὅταν ὁ λαὸς ἀναφωνεῖ ἄξιος κατὰ τὴν χειροθεσία τοῦ ἀναγνώστου, αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς ὁμολογεῖ ὅτι αὐτὸς δὲν εἶναι παράφρωνος καὶ ὅτι ἔχει πτυχίον Βυζαντινῆς Μουσικῆς, ἀλλὰ ὅτι τὸν θεωρεῖ εὐλαβῆ, σεμνὸ καὶ μὲ μαρτυρία καθαρότητος καὶ ἀκεραιότητος. Ἀντιλαμβάνεσθε ὅτι, ἂν ἡ ζωὴ μας δὲν διακρίνεται γιὰ τὴν καθαρότητα, ἐκκλησιαστικότητα καὶ συνέπεια τῆς, δὲν κάνουμε γιὰ τὸ ἀναλόγιο, ἀκόμη κι ἂν οἱ μουσικῆς μας γνώσεις καὶ ἡ ποιότητα τῆς φωνῆς μας εἶναι σπάνιες καὶ μοναδικές.

Ἡ θέση τοῦ ἱεροψάλτου εἶναι περίοπτη καὶ τὸ διακόνημά του ἀποτελεῖ μαρτυρία, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ζωὴ του πρέπει νὰ ἀστράφτει ἀπὸ ἀγνότητα καὶ συνέπεια. Σύμφωνα μὲ τὸν Ἅγιο Συμεὼν Θεσσαλονίκης «Ὁ Ἀναγνώστης τοῖνυν προσάγεται τῷ ἀρχιερεῖ, μαρτυρηθεὶς εἶναι τοῦ ἀγνοῦ βίου καὶ ἄξιος ἀναγωγῆς ἱεράς καὶ τὰ ἱερά εἰδώς γράμματα... Καὶ (ὁ ἱεράρχης) εὐχεται ἀγιασθῆναι τὸν τελειούμενον, ἐκλελεγμένον ὄντα αὐτῷ καὶ μετὰ πάσης σοφίας τε καὶ συνέσεως ποιεῖσθαι τὴν ἀνάγνωσίν τε καὶ μελέτην τῶν θείων λογίων» (Διάλογος κεφ. ρνθ').

Ἡ παλαιὰ δὲ πρωτοχριστιανικὴ ἀντίληψη θέλει τὸν ἀναγνώστη στὸ ρόλο τοῦ εὐαγγελιστοῦ καὶ διατυπώνεται καὶ στὶς Διαταγές τοῦ Κλήμεντος Ρώμης ὡς ἑξῆς: «Ἀναγνώστης καθιστανέσθω πρῶτον δοκιμῆ δεδοκιμασμένος, μὴ γλωσσόκοπος, μὴ μέθυσος, μὴδὲ γελωτολόγος· εὐτροπος, εὐπειθής, εὐγνώμων, ἐν ταῖς κυριακαῖς συνόδοις πρῶτος σύνδρομος, εὐήκοος, διηγηματικός, εἰδώς ὅτι εὐαγγελιστοῦ τόπον ἐργάζεται» (Αἰ διὰ Κλήμεντος Ρώμης Διαταγαί, 2).

Ε) Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὸ ἦθος καὶ τὴν ζωὴ τοῦ ψάλτου, ἀπαραίτητο στοιχεῖο τῆς διακονίας του ἀποτελεῖ καὶ τὸ ὄψος καὶ ἦθος τῆς ψαλτικῆς του: «Τοὺς ἐπὶ τῷ ψάλλειν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις παραγινόμενους, βουλόμεθα μῆτε βοαῖς ἀτάκτοις κεχρηῆσθαι καὶ τὴν φύσιν πρὸς κραυγὴν ἐκβιάζεσθαι, μῆτε τι ἐπιλέγειν τῶν μὴ ἐκκλησιαστικῶν ἀρμοδιῶν τε καὶ οἰκείων· ἀλλὰ μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ κατανύξεως τὰς τοιαύτας ψαλμωδίας προσάγειν τῷ τῶν κρυπτῶν ἐφόρῳ Θεῷ. Εὐλαβεῖς γὰρ ἔσεσθαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ τὸ ἱερὸν ἐδίδαξε λόγιον» (Κανὼν ΟΕ' ἐν Τρούλλῳ Συνόδου, Πηδάλιον σ. 285).

Δὲν μπορούμε συνεπῶς νὰ φέλνουμε οὔτε ὅσο δυνατὰ ἐπιθυμοῦμε οὔτε ὅ,τι θέλουμε οὔτε σὲ χρόνους καὶ ὄψος πού αὐθαίρετα ἐπιλέγουμε.

Ὁ σκοπὸς μας ὡς τοπικῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀδιαπραγμάτευτος· νὰ δημιουργήσουμε σὲ ὅλους τοὺς ναοὺς μας, μικροὺς καὶ μεγάλους, ἀτμόσφαιρα κατανύξεως καὶ προσευχῆς. Ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ κάτι τέτοιο εἶναι τὸ ψάλσιμο νὰ εἶναι ταπεινὸ καὶ σεμνόν. Σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ναῶν πού ἐπισκέφθηκα μοῦ δημιουργήθηκε τὸ αἶσθημα ὅτι βρισκομαί στὸ Μέγαρο Μουσικῆς· παρτιτούρες, πλήθος μικροφῶνων, ἔντονα ἀπηχήματα καὶ ἠλεκτρονικὸ ἰσοκράτημα εἰς ἐπήκοον ὅλων. Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει ὅτι ὑποβιβάζουμε τὴν τέχνη· κάθε ἄλλο μάλιστα, ἀφοῦ μὲ κάθε τρόπο προσπαθοῦμε νὰ τὴν καλλιιεργήσουμε καὶ προαγάγουμε στὴ Μητρόπολή μας. Σημαίνει ὅμως ὅτι ἀρνούμεθα τὴν ἐπιτήδευση, τὴν ἐπίδειξη, τὴν ἔπαρση καὶ τὴν ἀλαζονεία, τὴν καταστροφὴ τῆς κατανύξεως καὶ τὴν παρεμπόδιση τῆς προσευχῆς.

Ὑπῆρξαν περιπτώσεις πού ἀναντίρρητα ἡ ἔνταση τοῦ ἤχου εἶχε ὑπερβεῖ τὸ ὄριο πόνου· περιπτώσεις πού ὁ ψάλτης δὲν εἶχε καμμία ἐπαφή μὲ τὸ περιεχόμενον τῶν ψαλλομένων, μὲ τὴν ὅλη λατρεία, μὲ τὸ αἶσθημα τοῦ κόσμου πού ὑπέφερε, μὲ τὸν χρόνο. Τὸ μόνον πού εἶχε μπροστά του ἦταν τὸ εἶδωλο τῆς φωνῆς του. Καλὸ θὰ εἶναι, σὲ συνεννόηση μὲ τοὺς ἱερεῖς τῶν ἐνοριῶν στὶς ὁποῖες ψάλλετε, νὰ τοποθετηθεῖ δίπλα στὸ ἀναλόγιο monitor ὥστε νὰ διευκολύνεσθε ἀκούγοντας καθαρὰ τὴ φωνὴ σας.

Οἱ μεικτὲς χορωδίες, οἱ ἐπιτηδευμένες τετραφωνίες, τὰ γεμάτα συναίσθημα μελίσματα, τὰ ἐκκλησιαστικὰ τραγουδάκια πού δὲν ἔχουν καθιερωθεῖ ὡς λειτουργικοὶ ὕμνοι, ὅπως τὸ Ἄγνη Παρθένε Δέσποινα ἢ τὸ Ἐνας εἶναι ὁ Κύριος, δεῦτερη εἶναι ἡ Παναγία καὶ τὰ συναφή, ὅπως καὶ κάθε αὐθαίρετη καινοτομία, ἀπαγορεύονται ἀπὸ τὴν λατρεία στὴ Μητρόπολή μας.

Ἡ γνώση τοῦ τυπικοῦ καὶ ἡ βαθύτερη σημασία τῶν κινήσεων, τοῦ τελετουργικοῦ, τῆς ὅλης διατάξεως θεωροῦμε πὼς εἶναι ἀπαραίτητο στοιχεῖο ἐνὸς καλοῦ ψάλτη. Δυστυχῶς δὲν ἦταν λίγες οἱ περιπτώσεις πού ψάλτες μας ἔδειξαν νὰ ἀγνοοῦν τὴν διάταξη τοῦ ὄρθρου καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ, τὴν τάξη τῆς ἀρχιερατικῆς λειτουργίας καὶ χοροστασίας, τὶς βασικὲς λεπτομέρειες τῶν γνωστῶν ἀκολουθιῶν.

ΣΤ) Παρὰ ταῦτα, δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ διακονητὲς τῆς Ἐκκλησίας μας, εἶστε καὶ ἐργαζόμενοι σ'

αυτήν, πράγμα τὸ ὁποῖο συνεπάγεται καὶ ὑποχρεώσεις ἀπὸ μέρους μας. Στὸ σημεῖο ὅμως αὐτὸ θεωρῶ ἀπαραίτητο νὰ διευκρινήσω ὅτι δὲν ἐργάζεσθε σὲ μία ἑταιρεία κερδοσκοπική, ἀλλὰ κοπιάζετε καὶ προσφέρετε τὸ ταλέντο σας στὴν ὑπηρεσία τοῦ λαοῦ, ἀπὸ τὴν συνεισφορὰ καὶ προσφορὰ τοῦ ὁποῖου ἡ Ἐκκλησία σᾶς ἀποζημιώνει. Στὴν Ἐκκλησία ὅλοι δίνουμε, ποτὲ δὲν ζητοῦμε, ἀλλὰ αὐτὴ κατὰ τὴν φιλότιμη κρίση τῆς προσφέρει.

Εἶναι πολὺ λυπηρὸ ὅτι ἔχει ἐπικρατήσῃ μία ἀντίληψη κατὰ τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία λειτουργεῖ μέσα μας ὡς δυναστικός ἐργοδότης ἀπὸ τὸν ὁποῖο διεκδικοῦμε ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερα. Κατόπιν τούτου, ἔχω τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ δικαστικὴ διεκδίκηση ὑπέρογκων ἀποζημιώσεων, τὰ ὑβριστικὰ γράμματα, ὁ ξεσηκωμὸς τοῦ κόσμου, οἱ ἀσεβεῖς διαμαρτυρίες ἀποτελοῦν ἐπίμεμπτα στοιχεῖα ἱεροψαλτικῆς συμπεριφορᾶς, ἀσύμβατα μὲ τὸν ἐκκλησιαστικὸ χαρακτήρα τῆς διακονίας μας, ἀποδείξεις παντελοῦς ἀκαταλληλότητος γιὰ τὴν ἀποστολή μας.

Ἐμεῖς αισθανόμαστε ὅτι θὰ ἀποτελεῖ ἐκκλησιαστικὸ κατάντημα νὰ νοιώθουμε ὅτι σᾶς ἔχουμε ἀπέναντί μας ὡς διεκδικητές. Ἀντίθετα θέλουμε νὰ σᾶς νοιώθουμε δίπλα μας ὡς στενοὺς συνεργάτες, ἀδελφοὺς καὶ συλλειτουργοὺς. Ἀνάλογα θὰ ἦταν ἀνεπίτρεπτη πνευματικὴ ἀδικία οἱ ἱεροψάλτες μας νὰ καταντήσουν ἡ μόνη τάξη πὺν παίρνει ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία καὶ διεκδικεῖ. Ἡ συνεισφορὰ τους συμπορεύεται μὲ τὴν διακονία τῆς ψαλτικῆς. Ἡ διακριτικὴ δὲ ἀμοιβὴ τους προσφέρεται ὄχι ὡς μισθὸς ἀλλὰ ὡς εὐλογία.

Ἡ ἀμοιβὴ σας δὲν θέλουμε νὰ στηρίζεται στὸν νόμο, στὰ δικαιώματα ἢ τις ὑποχρεώσεις μας, ἀλλὰ στὸ φιλότιμό μας καὶ στὴν αἴσθησή σας ὅτι δὲν ἐργάζεσθε στὴν Ἐκκλησία, ἀλλὰ τὴν διακονεῖτε, ὅπως κι ἐμεῖς. Τὸ ἐπιχείρημα ὅτι οἱ ἱερεῖς ἔχουν μισθὸ ἀντιλαμβάνεσθε ὅτι δὲν εἶναι ἰσχυρὸ, μὰ πὺν ἐσεῖς ἀπασχολεῖσθε στοὺς ναοὺς ἐλάχιστα, αὐτοὶ δὲ διακονοῦν τὴν Ἐκκλησία ὡς ἔχοντες μοναδικὴ καὶ πλήρη ἀπασχόληση.

Στὴν βάση μιᾶς τέτοιας λογικῆς, θὰ μπορούσε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν συμφωνημένη ἀποζημίωσή σας, σὲ ἔκτακτες περιπτώσεις, ὅπως γέννηση παιδιοῦ, παιδιὰ πὺν σπουδάζουν, ἔκτακτα ἐξοδα ἀσθενείας κ.λπ., ἡ ἔνορῖα ἢ, ἀν αὐτὴ ἀδυνατεῖ, ἡ Μητρόπολη, στὸ μέτρο τῶν δυνατοτήτων τους, νὰ σᾶς συμπαρασταθοῦν ἀπὸ τὸ φιλόπτωχο ταμεῖο τους.

Ζ) Μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς νέας ἐκκλησιαστικῆς χρονιάς συστήθηκε Ἐπιτροπὴ ἀκροάσεως ἱεροψαλτῶν, μὲ ἀποκλειστικὸ σκοπὸ τὴν διερεύνηση τῆς ἀπὸ κάθε ἀποψη καταλληλότητος τῶν νέων ἱεροψαλτῶν καὶ τὴν συμπαράσταση τῶν ἔνορῖων μας.

Η) Παράλληλα θὰ λειτουργήσουν πρότυπα Σχολές Βυζαντινῆς Μουσικῆς, σὲ συνεργασία μὲ τὸν Σύλλογο ἱεροψαλτῶν, τὸ Μουσικὸ Λύκειο Παλλήνης, τὴν Τοπικὴ Αὐτοδιοίκηση, πλήρως ἐντεταγμένες στὸ κατηχητικὸ καὶ ποιμαντικὸ ἔργο τῆς ἔνορῖας, ὡστε νὰ εἶναι παραγωγικές, νὰ μπορέσουν δηλαδὴ νὰ τροφοδοτήσουν τὰ ἀναλόγια τῶν Ἐκκλησιῶν μας μὲ εὐλαβεῖς, καλλίφωνους καὶ συνεργάσιμους ἱεροψάλτες προερχόμενους κατὰ τὸ δυνατόν ἀπὸ τὴν ἐπαρχία μας. Ἦδη ξεκίνησε μιὰ δοκιμαστικὴ προσπάθεια μὲ παραρτήματα στῖς μεγαλύτερες πόλεις τῆς ἐπαρχίας μας.

Θ) Τέλος, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν παραπάνω στόχων, ὅπως ἴσως οἱ περισσότεροὶ γνωρίζετε, ἡ Ἱερὰ Μητρόπολή μας ἔχει προσλάβει καὶ πρωτοψάλτη τοῦ Μητροπολίτου, τῖς λεπτομέρειες τῆς διακονίας τοῦ ὁποῖου καὶ μπορεῖτε νὰ δεῖτε στὴ συνοδευτικὴ ἐγκύκλιο.

Θέλω νὰ πιστεύω πὺς ὅλοι θὰ συνεργασθοῦμε πρόθυμα πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση, βέβαιοι πὺς ὁ Θεὸς θὰ ἀναπληρώσει τῖς ἐλλείψεις μας καὶ θὰ ἀνταμείψει τὴν ἀγνή διάθεσή μας.

Μετὰ πατρικῶν εὐχῶν καὶ πολλῆς τῆς ἐν Κυρίῳ ἀγάπης,

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ

† Ο Μεσογαίας καὶ Λαυρεωτικῆς Νικόλαος

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1) Μετά τὸ Ἀντιλαβοῦ ἀκολουθεῖ *Κύριε ἐλέησον* καὶ ὄχι *Ἀμήν*. Τὸ *Ἀμήν* λέγεται μόνον στὸ τέλος τῆς δοξολογικῆς ἐκφωνήσεως τοῦ ἱερέως -καὶ ἀποτελεῖ ἐπισφράγισμά της- καὶ ποτὲ μετὰ ἀπὸ αἴτηση τοῦ διακόνου.

2) Ὅταν λειτουργεῖ Ἀρχιερέας, ἡ φήμη του ψάλλεται τρεῖς φορές· μία ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς, καὶ δύο ἀπὸ τοὺς ψάλτες. Στὴν περίπτωση πού λειτουργεῖ ὁ Μητροπολίτης Μεσογαίας, ἡ φήμη του θὰ ψάλλεται μία φορὰ ἀπὸ ὅλους μαζί ἢ τὸ πολὺ δύο (μία ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς καὶ μία ἀπὸ τοὺς ψάλτες).

3) Ὅταν εὐλογεῖ ὁ Ἀρχιερέας καὶ ὑπάρχει λειτουργικὴ ἀπόκριση, π.χ. καὶ *τῷ πνεύματί σου, ἀρκούμαστε σὲ αὐτὴν καὶ δὲν λέμε τὸ εἰς πολλὰ ἔτη, δέσποτα*. Ὅταν δὲν ὑπάρχει τέτοια ἀπόκριση, τότε ἀπαντοῦμε μὲ τὸ *εἰς πολλὰ ἔτη, δέσποτα*, ἀλλὰ τὸ ψάλλουμε ἀπαλὰ ὥστε νὰ ἐκφράζει σεβασμὸ καὶ ὄχι κολακεία.

4) Στὶς ἀρχιερατικὲς λειτουργίας, μετὰ τὸ *Κύριε, Κύριε, ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἴδε...*, καλὸ εἶναι οἱ ψάλτες ἀντὶ γιὰ *εἰς πολλὰ ἔτη, Δέσποτα*, νὰ ψάλλουν καὶ τὶς τρεῖς φορές, κατὰ τὴν τάξη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀπλὰ καὶ ἀργὰ τὸ *Ἀμήν*.

5) Στὴν περίπτωση πού συμφάλλουμε μὲ τὶς ἐκφωνήσεις τοῦ διακόνου ἢ τοῦ ἱερέως, πρέπει νὰ «ὑπήχοῦμε», δηλαδὴ νὰ συνοδεύουμε ἀπαλὰ καὶ νὰ μὴν καλύπτουμε τὸν ἱερέα.

6) Μετὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ψάλλουμε ἐκ καρδίας τὸ *Δόξα σοι, Κύριε, δόξα σοι* γιὰ τὴν χάρι καὶ εὐλογία τῆς ἀναγνώσεως καί, ὡς ἀνταπόκριση στὴν διὰ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου εὐλόγηση τοῦ Ἀρχιερέως, ἀπαντοῦμε μὲ σύντομο καὶ ἀπαλὸ *εἰς πολλὰ ἔτη, δέσποτα*. Ἡ βεβιασμένη ἀπόδοση τοῦ *Δόξα σοι, Κύριε, δόξα σοι* καὶ τὸ μακρόσυρτο *εἰς πολλὰ ἔτη, δέσποτα* ἀδικοῦν τὴν λειτουργικὴ βαρύτητα καὶ λατρευτικὴ ἰσορροπία καὶ τάξη.

7) Τὰ ἀναλόγια καλὸ εἶναι, ὅπου αὐτὸ εἶναι ἐφικτό, νὰ μεταφερθοῦν πιὸ κεντρικά, ὥστε οἱ ψάλτες νὰ εἶναι περίοπτοι καὶ σὲ ὀπτικὴ ἐπαφή μὲ τὸ ἱερὸ βῆμα καὶ τὸ δεσποτικό. Αὐτὸ βοηθάει καὶ στὸ νὰ μὴν ἀτακτοῦν, ἀστειεύονται ἢ συνομιλοῦν.

8) Στὴν ἀρχιερατικὴ λειτουργία, προκειμένου νὰ προλάβει ὁ ἀρχιερέας τὴν προσκομιδὴ, ἰδίως σὲ περιπτώσεις ἐορτῶν ἀγίων ἢ καθημερινῶν πού τὰ τροπάρια τῶν αἰῶν εἶναι μόνον τέσσερα, καλὸ εἶναι κατόπιν συνεννοήσεως μὲ τοὺς ἱερεῖς, νὰ ψάλλεται ἀργὴ σχετικὰ Δοξολογία ἢ νὰ στιχολογοῦνται οἱ αἶνοι.

9) Ἐπίσης στοὺς ἐσπερινοὺς τῶν πανηγύρεων, ἀντὶ νὰ ψάλλει μόνος του ὁ ἱερέας τὸ τροπάριο τῆς λιτῆς καὶ τὸ *Θεοτόκε Παρθένε*, ὅποτε καὶ συχνὰ δημιουργεῖται πρόβλημα ἀκουστικῆς, καλὸ θὰ ἦταν νὰ τὰ ψάλλει ὁ χορὸς.